

CEZARY TARACHA
(Lublin)

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW POLSKI I POLONIKA W ARCHIWACH HISZPAŃSKICH

W latach 1990–1995 przeprowadziłem kilka kwerend źródłowych w archiwach i bibliotekach Hiszpanii. Związane były one ze studiami nad hiszpańską dyplomacją XVIII w. (od wstąpienia na tron Filipa V do końca panowania Karola IV). Moje badania nie dotyczyły jednak stosunków międzynarodowych czy polityki zagranicznej. Skupiłem się bowiem na kwestiach takich jak funkcjonowanie i struktura korpusu dyplomatycznego, zagadnienie jego finansowania, obieg informacji dyplomatycznej oraz tajne służby i szpiegostwo. W kontekście podjętych przez hiszpańskich Burbonów reform administracji centralnej, problematyka ta wydaje się być bardzo interesująca, a mało dotychczas znana w historiografii. W XVIII w. daje się bowiem wyraźnie zaobserwować proces centralizacji, nacjonalizacji oraz profesjonalizacji służby dyplomatycznej oraz jej otoczenia.

Jednakże, jak to się często zdarza, analizując podstawowe dla tematu materiały, natrafiłem na szereg interesujących, a prawie nie znanych naszym badaczom „rzeczy polskich”. Biorąc pod uwagę wciąż niewystarczającą wiedzę o tamtejszych archiwaliach wśród polskich historyków, w komunikacie niniejszym chciałbym skupić się na dwóch sprawach. Po pierwsze, przedstawić podstawowe informacje dotyczące dwóch najważniejszych dla badania czasów nowożytnych archiwów hiszpańskich: Archivo General de Simancas oraz Archivo Histórico Nacional w Madrycie. Po drugie zaś, wskazać odnalezione przeze mnie polonika oraz źródła hiszpańskie do dziejów Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.

Archivo General de Simancas

*„Res gestae Christianitatis sine
Archivo Septimacensi cognosci vix possunt”¹*

Kwerendy polskich historyków w tym położonym obok Valladolid (prowincja Castilla–Leon) archiwum mają ponad wiekową tradycję, co jednak nie oznacza, że znane są już wystarczająco jego zasoby. Z informacji, jakie uzyskałem od pracowników AGS wynika, że począwszy od roku 1891 aż do chwili obecnej ponad dwudziestu

---

¹ *Documenta polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, I pars, ed. V. Meysztowicz, Romae 1963, s. VII.

polских badaczy prowadziło tu poszukiwania źródłowe². Obszerny, a być może i pierwszy w języku polskim, opis swojego pobytu w Simancas oraz niektórych źródeł do naszych dziejów, pozostawił Adolf Pawiński³. Z dawniejszych jednak historyków jedynie Andrzej Szelański wykorzystał w poważniejszym stopniu hiszpańskie źródła w swoich pracach dotyczących walk o basen Morza Bałtyckiego⁴.

W nowszej historiografii podstawowe wiadomości na temat organizacji tego archiwum podał ponad 30 lat temu Andrzej Wyczański⁵. O znajdujących się w Simancas polonicach wzmiankowali również Maria Bogucka⁶, Jerzy Axer⁷ i kilku badaczy młodszego pokolenia⁸. Najobszerniejsze jak dotąd informacje ukazały się w wielkim wydawnictwie źródłowym ks. Waleriana Meysztowicza „*Elementa ad Fontium Editiones*”⁹.

Podstawową faktografię dotyczącą historii oraz struktury Archiwum Generalnego w Simancas podaje przewodnik Angela de la Plaza Borea¹⁰. Zbiory AGS podzielone są obecnie na 28 sekcji, które można pogrupować w 8 zespołów¹¹. Z punktu widzenia

² Byli to w kolejności chronologicznej: Stanisław Smolka (1891), Józef Korzeniowski (1895), Adam Szelański (1906), Andrzej Wyczański (1961), ks. Walerian Meysztowicz (1961–1966), Barbara Klimas (1971), Maria Bogucka (1972), Edward Kamiński (1975), Jan Fedorowicz (1976), Irena Radtke (1984), Jerzy Axer (1985–86), Izabela Berger (1986), Marek Sędek (1990), Henryk Wojtyska (1991), Ryszard Skowron (1993) i Cezary Taracha (1994–1995). Ze zbiorami AGS zapoznawali się również Gabriela Makowiecka oraz Jan Kieniewicz. Nie jestem pewien, czy wykaz ten jest kompletny. Niewykluczone, że w XIX w. jeszcze kilku innych polskich badaczy odwiedzało różne biblioteki i archiwa hiszpańskie.

³ A. Pawiński, *Hiszpania. Listy z podróży*, t. 1, Warszawa 1881, s. 51–90. Na temat kwerend historyków polskich XIX w. w archiwach oraz bibliotekach hiszpańskich przygotowuję osobny artykuł.

⁴ A. Szelański, *Rozkład Rzeczy i Polska za panowania Władysława IV*, Kraków 1907; tenże, *Z dziejów współzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosji i Polski*, Lwów 1910.

⁵ A. Wyczański, *Archivo General de Simancas*, „Kwart. Hist.”, 69, 1962, 2, s. 433–439. Jego pobyt w tym archiwum związany był z potrzebami wydawnictwa Acta Tomiciana. Informacje o zbiorach archiwalnych oparł on na przewodniku archiwalnym *Guia del Archivo de Simancas*, Madryt 1958.

⁶ M. Bogucka, *Misja Franciszka Mendozy i jego opinie o Polsce. Z dziejów stosunków polsko-hiszpańskich w końcu XVI wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 19, 1974, s. 173–174. Odnalazła ona nie znane Szelańskiemu i Meysztowiczowi polonika z działu Negociaciones de Flandres z sekcji Secretaria de Estado.

⁷ J. Axer, *Korespondencja staropolska w archiwach i bibliotekach hiszpańskich*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 33, 1988, s. 219–220. Zasygnalizował on obecność poloników w, pominiętym przez W. Meysztowicza, dziale Despachos diversos z sekcji Secretaria de Estado. Jeżeli zaś chodzi o kwestię warunków pracy w samym archiwum, to moje doświadczenia są jak najlepsze. Nie ma, co prawda, jak zauważył Jerzy Axer, specjalnego hotelu dla badaczy, jest natomiast bezpłatny autobus dowożący ich z Valladolid do Simancas. Warto też wspomnieć niemal rodzinną atmosferę, jaka panuje w archiwum oraz życzliwość hiszpańskiego personelu. Narzekać można chyba jedynie na wysokie ceny kserokopii (15 peset jedna odbitka).

⁸ Informacje te zawarte są w nie publikowanych dotychczas rozprawach E. Wierzbickiej, R. Skowrona (Kraków) oraz C. Tarachy (Lublin), por. przyp. 13.

⁹ *Documenta polonica*, pars I–VII, ed. V. Meysztowicz (EFE, t. VII, VIII, XII, XV, XVI, XIX, XXI), Rzym 1963–1970. Swoją wieloletnią pracę rozpoczął ks. Meysztowicz zachęcany przez najwybitniejszego hiszpańskiego znawcę problematyki polskiej XVI w., Felipe Ruiza Martina oraz przy pomocy Józefa Potockiego i Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie. Pamięć o ks. Meysztowicz jest w Simancas wciąż żywa wśród starszego pokolenia hiszpańskich badaczy i archiwistów. W jego wydawnictwie znalazły się źródła pochodzące z dwóch sekcji: Patronato Real oraz Seccion de Estado (działy: Negociaciones de Alemania, Negociaciones de Roma i Negociaciones de Polonia) obejmujące łącznie kilkanaście tysięcy woluminów.

¹⁰ A. de la Plaza Borea, *Archivo General de Simancas. Guia del investigador*, Madryt 1986. Pierwsze wydanie tego przewodnika miało miejsce w roku 1962, drugie w 1980 r.

¹¹ *Ibid.*, s. 91–92:

1. Patronato Real, zorganizowana w latach 1564–1567 przez Diego de Ayala, sekcja 1 [dalej: s.].
2. Secretarias del Consejo de Estado (XV–XVII w.) i korespondencja dyplomatyczna z wieku XVIII, s. 2.
3. Secretarias de los Consejos de Flandres, Italia y Portugal, XVI–XVII w., s. 3–4.
4. Secretarias y Escribanias del Consejo y de la Camara de Castilla, XV–XVII w., s. 5–8.

naszych poszukiwań dotyczących „rzeczy polskich”, najważniejsza jest oczywiście sekcja Secretaria de Estado. Tworzy ją 8343 woluminów (legajos) z okresu od epoki Królów Katolickich po koniec XVIII stulecia. Większość z nich dotyczy hiszpańskiej polityki zagranicznej oraz dyplomacji. Źródła dotyczące Polski są tu obecne nie tylko w działach ujętych przez W. Meysztowicza, ale także w wielu innych, zwłaszcza zaś w korespondencji dyplomatycznej XVIII w. Są to materiały znajdujące się wśród papierów dyplomatów hiszpańskich przebywających na dworach europejskich, interesujących się sprawami polskimi (ich urzędowa i prywatna korespondencja, memoriały, raporty oraz druki sejmowe, ulotne, publicystyka, prasa).

Przechodząc do przykładów, warto przede wszystkim wskazać na tomy korespondencji dyplomatów hiszpańskich w Warszawie. Jedyne części materiałów dotyczących ambasady Pedro Arandy (1760–1762) została dotychczas opublikowana drukiem w wielkim hiszpańskim wydawnictwie źródłowym CODOIN¹². Ponieważ jego misja oraz postawa i mentalność były już przedmiotem pewnych rozważań historyków w naszym kraju¹³, chciałbym wskazać na te papiery z jego ambasady, które nie ukazały się w CODOIN. Drukiem nie objęto np. części materiałów z księgi oznaczonej sygnaturą „libro 154”: Znajdują się tu między innymi: prywatna korespondencja Arandy z pierwszym sekretarzem stanu Ricardo Wallem (14 VII 1760–11 VI 1762); urzędowa z Julianem Ariagą, ministrem ds. kolonii oraz marynarki wojennej, na temat handlu gdańskiego; kopie dokumentów związanych z mianowaniem Arandy na ambasadora przy Augustynie III oraz z jego podróżą (kredencjały do króla, sejmu i senatu, rekredencjały, instrukcja, dyspozycje dotyczące wynagrodzenia, wydatków nadzwyczajnych paszporty).

Poza wydawnictwem znalazła się również grupa dokumentów oraz poloników z legajo 6583: dziennik sejmu z 1761 r. manifesty poselskie; kilka egzemplarzy „Gazette de Varsovie” z lat 1760–1761; informacje dotyczące handlu gdańskiego, korespondencja Arandy z pierwszym ministrem Henrykiem Brühlem; informacje o cenach artykułów spożywczych w Warszawie; rachunki dla kurierów przybywających z Hiszpanii do Polski; kopie listów (np. nuncjusza Eugenio Viscontiego do prymasa Włady-

5. Registro del Sello de Corte, okres 1475–1689, s. 9.

6. Casa Real — Obras y Bosques, XV–XVII w., s. 10.

7. Secretarias del Consejo de Guerra, XV–XVII w. i Secretarias del Despacho de Guerra XVIII w., s. 11–13.

8. Hacia da, akta skarbowe i gospodarcze, stanowiące ponad połowę zbiorów. a) Secretarias y Escribanias del Consejo de Hacienda XV–XVII w. i Secretaria del Despacho de Hacienda, XVIII w., s. 14–15, 22, 26. b) Contaduría Mayor de Hacienda, XV–XVII w. oraz Contadurias Generales de Valores, Distribucion de Millones, XVIII w. s. 16–19, 23. c) Contaduría Mayor de Cuentas, XV–XVIII w., s. 20, 25. d) Direccion General de Rentas, XVIII w., s. 24. e) Comisaria de Cruzada, XVI–XVII w., s. 21. Poza tym osobna sekcja 27: Mapas, Planos y Dibujos (zbiory kartograficzne).

¹² Coleccion de Documentos Ineditos para la Historia de Espana por el Marques de la Fuensanta del Valla, t. 108, s. 27–509 i t. 109, s. 259–373, Madryt 1894. Zawarte w CODOIN materiały dotyczące pobytu dyplomaty w Gdańsku zostały przedrukowane w artykule C. Tarachy, *Misja Pedro Arandy w Gdańsku. Kilka uwag o handlu gdańsko-hiszpańskim w drugiej połowie XVIII wieku*, „Rocznik Gdański”, 52, 1992, s. 172–186.

¹³ I. Wierzbicka, „Misja Pedro Pablo de Bolea de Aranda w Polsce w latach 1738–1763” (rkp., Biblioteka Jagiellońska). Praca ta dotyczy w zasadzie stosunków polityczno-dyplomatycznych Saksonii i Polski w okresie panowania Augusta III. Autorka nie miała jednak możliwości wykorzystania archiwaliów hiszpańskich, opierając się na korespondencji Arandy zawartej w CODOIN oraz na archiwach drezdeńskich. C. Taracha, „Rzeczpospolita, Europa i świat w oczach hiszpańskiego ilustrad” (rkp., Biblioteka KUL). Praca oparta o kwerendy w Madrycie i Simancas oraz źródła drukowane stanowi studium z zakresu mentalności, kultury politycznej i dyplomatycznej hiszpańskiego ambasadora, człowieka oświecenia, który znalazł się w tak odmiennym dla niego świecie, jakim była ówczesna Rzeczpospolita.

sława Łubieńskiego, ambasadora francuskiego René Paulmy d'Argensona do Ricardo Walla, Augusta III do Karola III, Ludwika XV do Augusta III, Lazaro Fernandez Angulo, dyrektora poczty hiszpańskiej do Arandy); memoriały Emerica de Vattel, dotyczące kwestii kolonialnych oraz jego traktat z zakresu prawa międzynarodowego *Le droit des gens*; druki zawierające wykazy senatorów, ministrów oraz urzędników cywilnych i wojskowych Rzeczypospolitej; tablice schematyczne dotyczące struktury sejmu oraz chronologiczne obejmujące historię Polski od czasów prehistorycznych do Augusta III.

Korespondencję innych przedstawicieli dworu madryckiego w Warszawie jedynie zasygnalizował W. Meysztowicz, a krótko omówiła Gabriela Makowiecka¹⁴. Są to materiały pochodzące z lat 1728–1792 (legajos 6580–6597), a wśród nich papiery, Jose Onisa (1762–1764) oraz Pedra Normande, Miguela Cubera, Dominga Iriarte i Gomeza de Teran z ostatnich lat istnienia Rzeczypospolitej szlacheckiej. Znajdujemy tu podstawowe informacje dotyczące przywrócenia stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą a Hiszpanią oraz prób uzyskania przychylności Karola IV dla polityki zagranicznej Stanisława Augusta. W korespondencji Pedra Normande z szefem hiszpańskiego rządu José Monino y Redondo hr de Floridablanca jest mowa o nominacji Feliksa Oraczewskiego i Tadeusza Morskiego na placówkę w Madrycie, o zakulisowych działaniach Lewisa Littlepage'a, o rozbieżnościach między królem a opozycją sejmową. Wiele miejsca poświęcili hiszpańscy dyplomaci międzynarodowym warunkowaniom sytuacji wewnętrznej Rzeczypospolitej, analizując politykę rosyjską, pruską i austriacką. Jest też w ich relacjach bogaty opis wydarzeń począwszy od reform Sejmu Wielkiego, na insurekcji kościuszkowskiej skończywszy. Wydaje mi się, że warto pomyśleć o publikacji przynajmniej części tych materiałów, które podobnie jak korespondencja Benedikta de Caché¹⁵ czy innych dyptomatów, mogą przynieść nowe fakty, wzbogacające naszą wiedzę na temat ostatnich lat istnienia Rzeczypospolitej szlacheckiej.

Nie zbadanym dotychczas, a interesującym zagadnieniem polityki międzynarodowej XVIII w. pozostaje stosunek Hiszpanii do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej. W czasie moich kwerend, udało mi się już zebrać dość pokaźny materiał na ten temat. Jest to przede wszystkim korespondencja ministrów Karola III z głównych stolic europejskich: Londynu, Paryża, Wiednia, Petersburga, Drezna. W materiałach ambasady paryskiej znajdujemy informacje o próbie wypracowania wspólnego stanowiska dworów burbońskich wobec poczynań mocarstw rozbiorowych (legajo 6578). O planach podjęcia wspólnej akcji angielsko–francusko–hiszpańskiej w obronie Polski mówią listy Felipe Ferrero de Tieschi księcia de Masserano, przedstawiciela króla katolickiego w Londynie. Tutaj też znajdujemy najdobitniej wyrażone stanowisko części polityków Karola III wobec omawianych wydarzeń. W jednym z listów do Jeronimo Grimaldiego¹⁶, pisze Masserano o swojej rozmowie z angielskim ministrem spraw zagranicznych Rochefortem na temat zachwiania się tzw. systemu północnego

¹⁴ G. Makowiecka, *Po drogach polsko–hiszpańskich*, Kraków 1984, s. 163–187.

¹⁵ B. de Cache, *Obrady Sejmu Wielkiego w świetle relacji posta austriackiego w Warszawie*, oprac. H. Kocój, Warszawa–Kraków 1988.

¹⁶ Pablo Jeronimo Grimaldi Pallavicini y Spinola (1720–1786), genueński polityk i dyplomata na służbie hiszpańskiej, w latach 1763–1776 pierwszy sekretarz stanu (szef rządu). Ustąpił z powodu klęski poniesionej przez armię hiszpańską w czasie wyprawy na Algier.

w Europie: „Le respondi que deseabamos la paz con todos, y que lo que pasa en el Norte poco, o nada nos importaba”¹⁷. Z kolei w relacjach ze stolic państw rozbiorowych oraz z Dreżna mamy dokładne informacje na temat poczynań Rosji, Austrii i Prus na zajętych przez nie ziemiach Rzeczypospolitej (np. legajos: 3724, 4764, 6115).

W dziale Negociacion de Inglaterra (lata 1480–1780; legajos 806–846; 2511–2604; 3955–3979; 6820–7040) oraz Embajada de Inglaterra (1765–1833; legajos 8133–8333)¹⁸ odnalazłem liczne materiały dotyczące spraw Polski XVII–XVIII w.:

– legajo 2415, lata 1675–1678: rachunki hiszpańskiego dyplomaty Pedro Ronquillo Briceno, w tym z jego ambasady w Rzeczypospolitej,

– legajo 2847, 1602–1625: papiery Rady ds Handlu (Junta de Comercio); projekt Felixa Antonio Recirano dotyczący odsunięcia Holendrów od handlu z Rzeczpospolitą,

– legajo 7031, 1621 r.: korespondencja hiszpańskiego ambasadora Diega Sarmiento de Acuña hr. de Gondomar z Londynu: prośby polskie i duńskie skierowane do Anglii,

– legajo 6824, 1713–1714: korespondencja dyplomatów hiszpańskich na kongresie w Utrechcie; udział Rzeczypospolitej, Austrii i Rosji w finansowaniu Wenecji w razie ataku Turcji na Moreę,

– legajo 6856, 1723 r.: korespondencja hiszpańskiego ambasadora w Londynie Jacinto de Pozobueno; o projekcie ligi między Wielką Brytanią, Prusami, Austrią i Rzeczpospolitą przeciw Rosji,

– legajo 6862, 1725 r.: sprawa toruńska, rozbieżności między Rzeczpospolitą a krajami protestanckimi, małżeństwo Ludwika XV z Marią Leszczyńską, rokowania dyplomatyczne między Rosją, Austrią i Rzeczpospolitą,

– legajo 6863, 1725 r.: małżeństwo Marii Leszczyńskiej, próba otrucia Stanisława Leszczyńskiego, działania angielskiej dyplomacji w Rzeczypospolitej,

– legajo 6868, 1726 r.: zabiegi angielsko–austriackie o pozyskanie przychylności Rzeczypospolitej,

– legajo 6885, 1733 r.: korespondencja hr. Montijo; sukcesja Stanisława Leszczyńskiego,

– legajo 6889 i 6897, 1733 r.: jw.,

– legajo 6899, 1735–1736 r.: korespondencja Tomasa Geraldino, hiszpańskiego chargé d’affaires w Londynie; zabiegi dyplomacji francuskiej w Polsce, uznanie elekcji Augusta III,

– legajo 6943, 1758 r.: korespondencja Feliksa de Abreu, ministra pełnomocnego Hiszpanii w Wielkiej Brytanii; polityka króla pruskiego wobec Rzeczypospolitej,

– legajo 6956, 1764 r.: korespondencja księcia Masserano; elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego,

– legajo 6964, 1767 r.: jw.; wejście wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej,

– legajo 6984–6985, 1772 r.: jw.; rozbiór Rzeczypospolitej, stanowisko Francji oraz Wielkiej Brytanii,

– legajo 6986, 1773 r.: korespondencja sekretarza ambasady Francisca Escarano; polityka rosyjska i pruska wobec Rzeczypospolitej,

¹⁷ AGS, Estado, legajo 4278, nr 2358, Masserano do Grimaldiego, Londyn, 12 VI 1772.

¹⁸ Por. J. Paz, R. Magdaleno, *Secretaría de Estado. Documentos relativos a Inglaterra (1254–1834)*, Madrid 1947.

– legajo 8154, 1791–1799 r.: korespondencja ambasadora markiza Bernarda del Campo z obcymi dyplomatami rezydującymi w Londynie, m.in. z sekretarzem legacji polskiej Tadeuszem Bukatym,

– legajo 8158, 1783–1795 r.: korespondencja del Campo z hiszpańskimi dyplomatami w Polsce Pedrem Normande, Miguelem Cuberem i Leonardo Gomezem de Teran.

Wiele informacji dotyczących Rzeczypospolitej znajduje się w osiemnastowiecznej korespondencji dyptomatów hiszpańskich z innych stolic europejskich, zwłaszcza zaś z Drezna¹⁹, Petersburga²⁰, Wiednia²¹, Berlina²², Hagi²³ i Paryża²⁴. Przykładowo wspomnę tu o projekcie sprowadzenia osadników oraz rekrutów polskich do Hiszpanii z roku 1772²⁵. Jego autorem był hrabia de la Herrería, hiszpański dyplomata i wojskowy, przebywający m.in. na placówkach w Petersburgu oraz Hadze²⁶. Zaproponował on zwerbowanie na ziemiach Rzeczypospolitej grupy osadników oraz ok. 6 tysięcy mężczyzn do służby wojskowej, a następnie ich transport za pośrednictwem portu gdańskiego.

Na szczególną uwagę zasługuje również korespondencja hiszpańskich konsulów z Gdańska z lat 1752–1773²⁷. W sytuacji, gdy oba państwa (poza latami 1760–1764) nie utrzymywały stałych stosunków dyplomatycznych, placówka ta stanowiła jedno z najlepszych źródeł informacji o sytuacji na terenie Rzeczypospolitej. Materiały dotyczące Gdańska łącznie z jego planem znajdujemy również w korespondencji Simona de las Casasa, hiszpańskiego dyplomaty w Wiedniu (leg. 6602, 6603)²⁸.

¹⁹ Przez wiele lat placówkę drezdeńską obsadzali dyplomaci związani wcześniej z Polską bądź znający dobrze jej sytuację, np. Jose de Onis, który przebywał w Saksonii w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w. Jego korespondencja z lat 1770–1784 znajduje się w legajos 6567–6575.

²⁰ W korespondencji takich dyptomatów jak Pedro de Almodovar, Herreria, Joseph del Rio, Manuel Delitala, Francisco de Lacy czy Pedro Normande odnajdujemy bardzo dużo informacji dotyczących najważniejszych wydarzeń politycznych w Rzeczypospolitej czasów stanisławowskich: legajos 6618–6659.

²¹ Wiedeń, obok Paryża, Rzymu i Londynu, stanowił jedną z czterech głównych stolic dla hiszpańskiej polityki zagranicznej. Przebywający tu posłowie dworu madryckiego, S. de las Casas, Miguel Joseph de Azanza, Antonio de Guemes czy Joseph de Galvez, interesowali się również kwestiami polskimi (lata 1760–1777, legajos 6494, 6496, 6498–6513).

²² Berlin, mimo znaczącej roli Prus w polityce międzynarodowej 2 poł. XVIII w. odgrywał niewielką rolę w zabiegach hiszpańskich. Dopiero w pocz. lat osiemdziesiątych nawiązano stałe kontakty dyplomatyczne między oboma krajami. Przebywający tu posłowie dworu madryckiego, S. de las Casas, Miguel Joseph de Azanza, Antonio de Guemes czy Joseph de Galvez, interesowali się również kwestiami polskimi (lata 1782–1788, legajos 6599–6607).

²³ Kluczowa rola Holandii w obrotach giełdowych oraz finansowych ówczesnej Europy sprawiała, że tu właśnie miały miejsce intensywne zabiegi dyplomatyczne różnych państw. Poza tym Amsterdam oraz Haga należały do najważniejszych ośrodków informacyjnych, stąd w korespondencji dyptomatów hiszpańskich często podejmowane były sprawy polskie. Nie zawsze chodziło tu o informacje wielokrotnie przetworzone. Niektórzy z dyptomatów (np. Herreria) urzymywali bowiem w Gdańsku swoich informatorów, którzy stale raportowali o bieżącej sytuacji w Rzeczypospolitej.

²⁴ Wydarzeniami w Polsce interesował się np. hrabia Pedro de Aranda, ambasador nadzwyczajny we Francji, który z racji swego pobytu w Warszawie często wracał wspomnieniami do tego okresu (lata 1773–1787, legajos 4590–6030).

²⁵ Archivo General de Simancas. Estado, leg. 6364.

²⁶ Por. C. Taracha, *El proyecto de traer a colonos polacos a España en 1772*, referat wygłoszony w czasie Międzynarodowego Kongresu Hispanistów, Kraków 26–28 X 1995, w druku.

²⁷ Byli to w kolejności: Luis Perrot (1752–1759), Joseph Paulo (1762–1763) i Carlos Maccarty (1763–1773). Ich korespondencja z Gdańska znajduje się w następujących działach: Negociación de Sajonia, leg. 6559 oraz Consules y viceconsules, leg. 7649.

²⁸ Pracuję obecnie nad artykułem dotyczącym hiszpańskiego konsulatu w Gdańsku oraz publikacją korespondencji Perrota, Paulo i Maccarty'ego.

Informacje dotyczące naszego kraju znalazłem również w wielu innych, często losowo wybranych tomach z sekcji Secretaría de Estado²⁹.

Okazuje się jednak, że ciekawe materiały znajdują się także w takich sekcjach jak: Secretarías Provinciales³⁰ czy Secretaría y Superintendencia de Hacienda³¹.

Archivo Histórico Nacional

Nie dysponuję niestety pełnym wykazem historyków polskich, którzy przeprowadzali tu kwerendy źródłowe³². Podobnie jak w przypadku AGS, archiwum to kryje wiele nie wykorzystanych dotychczas poloników³³ oraz obcych źródeł do naszych dziejów w czasach nowożytnych. Najbardziej interesująca jest dla nas — podobnie jak w Simancas — Sección de Estado. W skład tej sekcji wchodzi 8689 tomów dokumentów pochodzących z Primera Secretaría del Despacho de Estado, przekształconej w 1833 r. w Ministerio de Estado (obecny MSZ). Zbiory te trafiały do AHN często drogą pośrednią, przechodząc przez Centralne Archiwum Generalne w Alcalá de Henares bądź Bibliotekę Narodową. W roku 1897 znajdowało się tu 6440 tomów, a w dwa lata później polecono przekazać do Archiwum Narodowego wszystkie papiery Ministerio de Estado sprzed roku 1801. Później kolekcję uzupełniano, tak że obecnie obejmuje ona dokumentację I SDE od Filipa V (1700) do Ferdynanda VII (1833). Podstawowe zbiory tej sekcji to korespondencja dyplomatyczna, ale także inne materiały związane z uprawnieniami I SDE. Wymienić tu można serię „Ordenes civiles” zawierający dokumentację hiszpańskich instytucji honorowych, takich jak np. Order Złotego Runa, Zakon Karola III, Izabeli Katolickiej, Szlachetnych Dam Marii Luizy. Inny ważny dział to „Casa Real y Personas Reales”, gdzie gromadzono oficjalne komunikaty dotyczące urodzin, małżeństw oraz zgonów w rodzinie królewskiej, a także koncesje tytułów „grande de España”. Wiele interesujących materiałów zwiera również dział Guerra de sucesion, obejmujący papiery z archiwum pretendenta do tronu, arcyksięcia Karola.

Ogółem w skład sekcji wchodzi blisko 30 działów³⁴, wśród których najważniejsze znaczenie dla studiów nad polityką zagraniczną oraz dyplomacją posiadają następujące: Consejo de Estado³⁵, Consejo de Italia, Consejo de Flandres, Expedientes varios,

²⁹ I tak np. w leg. 260 znajdujemy materiały dotyczące hiszpańskiej pomocy dla Rzeczypospolitej z roku 1615, a w leg. 2676 (1659 r.) rozkaz opuszczenia rezydencji zajmowanej przez polską misję dyplomatyczną.

³⁰ Natrafiłem tu np. na informacje dotyczące sprawy tzw. sum neapolitańskich (leg. 12).

³¹ Leg. 529 zawiera m.in. wiadomości o kredytach udzielanych przez stronę hiszpańską Augustowi III, a leg. 541 o zaciągu do marynarki oraz armii Karola III w południowej Europie. W dokumentach werbunkowych znajdujemy wiele nazwisk polskich.

³² Pracowali tu m.in. Jan Kieniewicz, Jerzy Axer (oraz jego współpracownicy przygotowujący wydawnictwo listów Dantyszka), Cezary Taracha (1990, 1994), Ryszard Skowron.

³³ Interesujące polonika z XVI–XVII wieku odnalazł J. Axer (*Korespondencja staropolska*, s. 220–221) oraz R. Skowron (dziękuję za informację ustną).

³⁴ Oprócz wymienionych w tekście, są to następujące serie: Junta Central Suprema Gubernativa del Reino; Consejo de Indias, Papeles del Conde de Aranda y del Padre Eleta; Guerra de la Independencia; Grandezas de España y Titulos del Reino; Agencia de preces de Roma; Gobernador General de Cuba; Gobernador General de Puerto Rico; Secretaría de la Interpretacion de Lenguas; Trata de negros; Legaciones; Gobernadores de plazas y puertos; Presas maritimas; Archivo de la Murta; Archivo de Torrependo; Prisioneros de la Primera Guerra Europea: wg L. Sanchez Belda, *Guia del Archivo Historico Nacional*, Madrid 1958, s. 87–93.

³⁵ W dziale tym znajdują się dokumenty związane z działalnością Rady, a zwłaszcza jej opinie dotyczące nominacji dyplomatycznych oraz negocjacji z poszczególnymi państwami (legajos: 85–258, 459–474, 559–956). Algier (rok 1696), Anglia (1700–1718), Francja (1700–1717), Genua (1700–1717), Hamburg (1700–1703);

Tratados y negociaciones diplomáticas³⁶, Embajadas, legaciones y consulados³⁷. Ponieważ jednak XVIII w. korespondencja dyplomatyczna znajdująca się w AHN, to materiał częściowo dopełniający zbiory znajdujące się w Simancas, nie będą ponownie jej omawiać³⁸.

Chciałbym natomiast powrócić jeszcze do poloników z omawianej przez J. Axera księgi oznaczonej sygnaturą „libro 727” oraz znajdującego się w niej kopiarusza dyplomatycznego³⁹. Jest tu 76 dokumentów, z których część ma swoje odpowiedniki w księdze poselskiej (Metryka Koronna, LL 27) z lat 1577–1603⁴⁰. Poza kopiaruszem znajdują się w tej księdze: korespondencja Stanisława Makowskiego z Włoch⁴¹ oraz ciekawy zbiór listów dotyczących wydarzeń w Europie Środkowej (w tym w Polsce) hiszpańskiego agenta dyplomatycznego w Hamburgu Francisca Antonia Navarro⁴² z roku 1702. A oto ich problematyka:

1714–1716; 1722), Niderlandy (1651–1717), Mediolan (1700–1707), Neapol (1700–1707), Flandria (1700–1712), Oran (1667–1669), Portugalia (1681–1717), Sabaudia (1698–1702), Sardynia (1647–1709), Sycylia (1700–1717), Szwajcaria (1707–1717), Watykan (1679–1717), Wenecja (1700–1713), wg: L. Sanchez Belda, *Guia*, s. 87–88.

³⁶ Jest to seria uzupełniająca w stosunku do działu Consejo de Estado, obejmuje okres od roku 1701 do 1869 (legajos 3266–3469), wg: L. Sanchez Belda, *Guia*, s. 90.

³⁷ W archiwum madryckim znajduje się oryginalna korespondencja dyplomatyczna, przede wszystkim z 2 poł. XVIII i 1 poł. XIX w. Dotyczy ona hiszpańskich ambasad i konsulatów w następujących krajach: Algier (1787–1800), Anglia (1720–1723; 1725–28; 1747–98; 1802–1843), Austria (1804–1872), Bawaria (1824–1826), Belgia (1835–1849), Brazylia (1809–1836), Chiny (1843–1849), Dania (1787–1833), Etruria (1801–1807), Florencja (1789–1800), Francja (1663–1666; 1730–1849), Genua (1793–1799), Grecja (1834–1849), Hamburg (1779–1799), Holandia (1789–1849), Lukka (1800–1848), Malta (1717–1798), Maroko (1766–1850), Meksyk (1837–1848), Neapol (1760–1836; 1847–1865), Niemcy (1611–1661; 1780–1805), Parma (1789–1801), Polska (1760–64; 1790–94), Portugalia (1765–1825), Prusy (1789–1833), Republika Cisalpińska (1797–1813), Rosja (1761–1838), Saksonia (1739–1832), Szwecja (1789–1833), Szwajcaria (1703–1828), Toskana (1801–1807), Trypolis (1785–1799), Tunis (1784–1799), Turcja (1778–1833), Urugwaj (1842–1848), Watykan (1632–43; 1798–1800), Wenecja (1645–1655; 1789–1799), wg: L. Sanchez Belda, *Guia*, s. 90.

³⁸ Korespondencja ta znajduje się w dziale Embajadas, legaciones y consulados:

Lata	Sygnatury	Dyplomaci
1760–1764	4758	Aranda, Onis
1791	4382	Normande, Cuber
1792	4423	Cuber
1793	4376, 4457	Cuber, Iriarte
1794	4355	Iriarte, Teran

³⁹ Znajduje się tu m.in. fragment kopiarusza zawierającego korespondencję dyplomatyczną kancelarii Zygmunta III z lat 1597–1601. Kopiarusz ten trafił do Madrytu dość osobliwą drogą, o czym informuje notatka proweniencyjna: „Fragmento del 1 y 2 tomo de las Actas del Rey de Polonia Sigismundo III y hereditario de Suecia desde el año de 1597 hasta el de 1601, en que se hallan sus cartas y capitulos de sus legaciones a la Reina Isabel de Inglaterra, Su Santidad, Turco, Moscovita, Emperador de Alemania, Margrabia de Brandemburgia, y respuestas y legaciones, y ocurrencias, que se halla entre los papeles de Johan Carlos Tung Ministro embiado de Suecia en esta corte por los anos de 1667”.

⁴⁰ Na przykład: „List kardynała Gaetano do Zygmunta III”, Rzym 1 I 1598 (dotyczy pomocy pieniężnej dla króla na realizację jego szwedzkich planów), AHNE, 727 i AGAD, MK, LL 27, f. 18. „List arcybiskupa Alberta do Zygmunta III”, Bruksela 2 III 1598 (gratulacje z powodu narodzin córki królewskiej), AHNE, 727 i AGAD, MK, LL 27, f. 81. Jw., Bruksela, 13 III 1598 (kondolencje po śmierci królowej Anny), AHNE, 727 i AGAD, MK, LL 27, f. 81–82. „List króla do arcybiskupa”, Warszawa 21 III 1598 (odpowiedź na kondolencje) AHNE, 727 i AGAD, MK, LL 27, f. 82.

⁴¹ Stanisław Makowski, przedstawiciel polski w Hiszpanii. Reprezentował Władysława IV w czasie uroczystości żałobnych ku czci królowej Cecylii Renaty, które odbyły się 17 i 18 VI 1644 roku w Madrycie: por. G. Makowiecka, *Po drogach polsko-hiszpańskich*, s. 102.

⁴² Francisco Antonio de Navarro, rezydent hiszpański w Hamburgu, 17 XII 1694 – VII 1703: L. Bitner, L. Gross, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Lander seit dem Westfalischen Frieden*, t. 2, Zürich 1950, s. 521.

1. F. A. Navarro do José de la Puente, Hamburg, 8 IX 1702: postępy wojsk szwedzkich w Polsce, Karol XII ściga pod Kraków swe oddziały z Pomorza.

2. Navarro do José de la Puente, Hamburg, 22 IX 1702: wojna o sukcesję hiszpańską, rozgrywki dyplomatyczne w Niemczech.

3. Navarro do la Puente: Hamburg, 22 IX 1702: sejmiki, sejm w roli pośrednika między Karolem XII i Augustem II, ruchy wojsk polskich i szwedzkich, problemy finansowe Karola XII, jeńcy wojenni.

4. Navarro do la Puente, Hamburg, 22 IX 1702: dyplomatyczne zabiegi Rosji, Danii, Brandenburgii, Holandii i Polski.

5. Navarro do la Puente, Hamburg, 22 IX 1702: wojna sukcesyjna, sukcesy austriackie.

6. Navarro do la Puente, Hamburg, 6 X 1702: sytuacja w Niemczech, kwestie religijne, polityka Austrii, kwestie handlowe.

7. Navarro do la Puente, Hamburg 6 X 1702: zakłócenia w działaniu poczty, pogłoski o zajęciu Kadyksu przez Anglików i Holendrów.

8. Navarro do la Puente, Hamburg 6 X 1702: August II powrócił do Warszawy, oczekiwania na rokowania pokojowe ze Szwecją i pośrednictwo sejmu, Karol XII w okolicach Krakowa, wzmocniony posiłkami z Pomorza, plany uderzenia na Saksonię.

Na materiały dotyczące Rzeczypospolitej — obok problematyki francuskiej i niderlandzkiej — natrafiłem również w księdze nr 107. Jest to zbiór korespondencji oraz wojskowych rozporządzeń hiszpańskich gubernatorów Niderlandów⁴³. „Libro 109” zawiera z kolei informacje o wydarzeniach na dworze wiedeńskim i warszawskim⁴⁴. Pod sygnaturami legajo 2023 (lata 1659–1690) oraz legajo 2135 (lata 1637–1703) ukrywają się różne dokumenty pod wspólnym nagłówkiem „rey de Polonia”. Na wiele „rzeczy polskich” natrafiłem także w libro 727 i libro 739. Znajdują się tu opinie Rady Państwa (Consejo de Estado) dotyczące hiszpańskiej polityki wobec Rzeczypospolitej z lat 1622–1626. Drobne informacje na temat podróży królewicza Jana Kazimierza znajdują się w libro 84 (m.in. jego uwolnienie w Genui). W legajo 1034 znajdują się listy oryginalne Jana Kazimierza, ks. Karola i Marii Kazimiery.

Podsumowując chciałbym jedynie podkreślić, że archiwa oraz biblioteki hiszpańskie (w tym również zbiory prywatne) kryją wciąż jeszcze ogromny materiał dotyczący problematyki polskiej. Uwagi powyższe odnoszą się również do historii XIX i XX w.⁴⁵

⁴³ AHN, Estado, libro 107: „Marques D. Francisco, Gobernador de Flandres. Diferentes listas y reglamentos de aquel ejercito”.

⁴⁴ AHN, Estado, libro 109: „Cartas de Monet de Reynemberg Ministro de la Dieta de Ratisbona con noticias de lo que ocurría en aquella Dieta y otras nuevas de Varsovia y Viena con orden del Rey Casimiro de Polonia”.

⁴⁵ Mam tu na myśli zbiory Archiwum hiszpańskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Składa się ono z 7 zespołów: 1) archiwum historyczne, gromadzi dokumenty z lat 1834–1931; korespondencja ministerstw, dyplomatyczna, konsularna; materiały dotyczące polityki wewnętrznej, zagranicznej, kwestii morskich i kolonialnych; protokoły; hiszpańskie fundacje za granicą; obce fundacje w Hiszpanii, 2) personel, kadry, 3) traktaty, 4) dobroczynność, 5) mapy oraz plany, 6) archiwum ambasady hiszpańskiej przy Stolicy Apostolskiej, 7) tzw. archiwum odnowione (m.in. materiały dotyczące administracji, rachunkowości, spraw sądowych, Liga Narodów, szyfry i klucze).

Źródła dotyczące Polski znajdują się przede wszystkim w zespole pierwszym:

- legajos 1681–1682, korespondencja z ambasadą hiszpańską w Warszawie (lata 1919–1931),
- legajo 1881, korespondencja z konsulem w Gdańsku (l. 1857–1930),
- legajos 2091, 2099, korespondencja z konsulem w Warszawie (l. 1920–1924),
- legajos 2604–2606, materiały dotyczące polityki wobec Polski (l. 1795–1929),

Myślę, że warto pomyśleć o kontynuowaniu prac podjętych przez ks. Waleriana Meysztowicza, o publikacji dalszych źródeł i podjęciu gruntownych studiów porównawczych.

Summary

Spanish archives and libraries, especially the National Historical Archives in Madrid and the Chief Archives at Simancas, have an enormous amount of source materials concerning the history of the Polish-Lithuanian Commonwealth and Polish-Spanish relations in modern times. Most of these materials have not yet been used by Polish historians. The several volumes of *Polonica in Father W. Meysztowicz's* monumental series „*Elementa ad Fontium Editiones*” present only a part of the rich Spanish archives.

The article discusses unknown (or little known) documents discovered by the author during his research in Madrid and Simancas. They mostly concern diplomatic relations between Poland and Spain and the interpretation of Poland's problems (especially 18th century ones) in the correspondence of Spanish kings' diplomats in various European countries. The author has found interesting documents concerning Spain's attitude to the first partition of Poland and correspondence of Spanish consuls in Gdańsk from 1752–1773. It is worth emphasizing that documents concerning Poland's history can be found not only in the most frequently used section „*Seccion de Estado*” but also in other sections, e.g. „*Secretarias Provinciales*”, „*Secretaria y Superintendencia de Hacienda*”.

Among the materials discovered in the National Historical Archives particularly worth mentioning is the correspondence of the Spanish consul in Hamburg, Francisco Antonio Navarro, concerning Polish questions in 1702.

The article also briefly presents the history of both archives and the arrangement of their collections.

(transl. Janina Dorosz)